

Bouwhistorische verkenning
v.m. GGD-gebouw
Middenweg 168
Den Helder

Dröge
Bureau voor Bouwhistorie

Bouwhistorische verkenning
v.m. GGD-gebouw
Middenweg 168
Den Helder

Leiden, oktober 2004

Dröge

Bureau voor Bouwhistorie

Opdrachtgever

Postbus 36
1780 AA DEN HELDER
T +31 (0)223 671 200

Uitvoering

Dröge

Bureau voor Bouwhistorie
Apothekersdijk 37
2312 DD LEIDEN
T +31 (0)71 566 33 10
F +31 (0)71 566 33 11

© Niets uit dit rapport mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever en het uitvoerend bureau.

Voorwoord

De vernieuwing van het stadshart is een belangrijk strategisch project van de gemeente Den Helder. Het project Stadshart geeft invulling aan de strategie van de stad: streven naar het versterken van de identiteit en het imago, het scheppen van een herkenbare en betekenisvolle omgeving en het creëren van een kwalitatief hoogwaardige woon- en leefomgeving. In de planvoorbereiding voor het project heeft de gemeente gekozen voor een integrale en samenhangende aanpak.

In de voorstudie Stadshart (maart 2003) heeft een eerste stedenbouwkundige verkenning plaatsgevonden naar de koers en het ontwikkelingsperspectief van het Helderse Stadshart. Speerpunt daarin is het organiseren van een attractieve verbinding, zowel ruimtelijk, functioneel als architectonisch gezien tussen het Stadshart en Cape Holland en de (binnen)-haven. Uitwerking en verdieping vinden momenteel plaats in het Structuurplan Stadshart, gevolgd door masterplannen per onderscheiden deelgebied.

Voor de planvoorbereiding is het gewenst om te komen tot een (her)waardering van een aantal gebouwen, die op grond van architectuurhistorische en cultuurhistorische kenmerken buitengewoon belangrijk kunnen zijn voor de identiteit en herkenbaarheid van het centrum van Den Helder.

De gemeente Den Helder heeft aan Dröge, Bureau voor Bouwhistorie te Leiden opdracht gegeven om ook voor het vm. GGGD-gebouw, Middenweg 168, een bouwhistorische verkenning met monumentale waardestelling te verzorgen.

De resultaten hiervan zijn in deze rapportage vastgelegd door D. Geneste onder redactie van ondergetekende.

Onze erkentelijkheid gaat uit naar de medewerkers van de Afdeling Interne Zaken, de Afdeling Bouwen en Wonen en Bureau Stadshart van de gemeente Den Helder.

Tenzij anders vermeld zijn de foto's en tekeningen gemaakt door Dröge, Bureau voor Bouwhistorie.

Leiden, oktober 2004
Drs. J.F. Dröge

1

Bouwgeschiedenis

De afdeling Gemeentewerken van Den Helder kreeg in 1938 de opdracht een nieuw gebouw voor de 'Gemeentelijken Geneeskundigen en Gezondheidsdienst' (het huidige GGD) aan het plein annex park bij de Middenweg te ontwerpen. De hoofdverantwoordelijke voor het ontwerp binnen de afdeling Gemeentewerken is niet bekend. Het pand werd op 22 mei 1940 in gebruik genomen en bleef onbeschadigd in de Tweede Wereldoorlog. In de oorspronkelijke functie, verschafte het gebouw onderdak aan medische en psychiatrische klinieken, laboratoria en huisartsen (afb.1).

Na de Tweede Wereldoorlog is het gebouw verschillende malen verbouwd en opnieuw ingericht. Zo werd in 1965 de indeling van de rechtereuleugel ten bate van een tuberculoseklinik gewijzigd, gevolgd door een grondige herinrichting en restauratie in 1972. Hierbij werd getracht het beperkte vloeroppervlak beter te benutten en het gebouw aan de vigerende gebruikseisen te laten voldoen. In 1979 werd de speelkamer op de zolder met een dakkapel uitgebreid en in 1986 werd de methadonpost aan de achterzijde vergroot. In 2000 werd het pand verkocht, verbouwd tot zeven afzonderlijke bedrijfs- en kantoorunits en omgedoopt tot 'City House'. Delen van de voorgevel werden zoveel mogelijk teruggebracht in de oude toestand; het interieur daarentegen werd verder gestript van oorspronkelijke details.

2

Bouwhistorische beschrijving

Inleiding

Bij de beschrijving van het object is gekozen voor de volgende plaatsaanduiding van de te behandelen terreindelen, gevels en wanden: In principe wordt niet gewerkt met windrichtingen. De hoofdonderdelen van het pand (gevelpartij, vertrek) worden aangeduid door de toevoeging 'voor', 'links', 'achter' en 'rechts', gerelateerd aan de oorspronkelijke voorgevel (zijde Middenweg). Kleinere onderdelen (gevels, of zo nodig bij de beschrijving van een wand in een vertrek) worden aangeduid van links naar rechts, gerekend vanuit de positie voor en kijkend naar de gevel of wand.

Context

Stedenbouwkundige situatie

Het pand Middenweg 168 is gesitueerd op een prominente locatie in het centrum van Den Helder (zie kadastrale kaart bij *Afbeeldingen*). De verkeersrotonde, vroeger plein met park, aan de voorzijde van het pand is het knooppunt van drie drukke en lange verkeersassen, met monumentale panden aan de noordelijke en westelijke zijden van de rotonde en een oostelijke opening naar het stadscentrum en station toe (afb. 1). Het gebouw wordt aan de linkerzijde gedomineerd door het forse bouwvolume van het voormalige postkantoor uit de jaren zestig van de twintigste eeuw. Aan weerszijden van de entree van het pand ligt een tuin met groen, waarin nog enkele oorspronkelijke delen van de lage tuinmuur zijn aan te treffen (afb. 12). Aan de achterzijde van het gebouw bevindt zich heden een provisorisch parkeerterrein; oorspronkelijk stond hier parallel aan het hoofdgebouw een éénlaags stalling voor vijf auto's, opgebouwd uit metselwerk aan de achterzijde en een stalen balkconstructie.

Exterieur

Bouwmassa

Het gebouw heeft een rechthoekige plattegrond van ruim 40 meter lang en 11 meter breed. Het pand heeft twee bouwlagen met een hoger en licht verspringend bouwdeel in het centrum en een lager bouwdeel bestaande uit één laag geheel rechts (afb. 3 - 7). Aan dit laagste bouwdeel is aan de achterzijde tevens een halfronde uitbouw van één laag geplaatst. Ook is aan de achterzijde, deels in de kap, een derde bouwlaag toegevoegd. Het gebouw wordt gedekt door een samengesteld zadeldak van verschillende hoogtes maar van gelijke helling.

Aan de achterzijde links bevindt zich tenslotte twee kleinere rechthoekige bouwdelen van één en twee bouwlagen.

Vorgevel

De vorgevel bestaat uit een hoger en licht risalerend centraal bouwdeel geflankeerd door bouwdelen van drie vensterassen breed links en twee assen rechts. De derde vensteras rechts is één bouwlaag hoog (afb. 2 en 4).

Het hogere, centrale bouwdeel bevat de entree (afb. 10). Deze is toegankelijk via drie treden geflankeerd door getrapte muurpartijen van baksteen waarin groen is geplant (afb. 12). Deze toegangspartij is bij de verbouwing van het pand in 2000 zoveel mogelijk teruggebracht in de oude staat en net als het opgaand metselwerk uitgevoerd in Noords verband. De eigenlijke entree bestaat uit een doorgang met vernieuwde glasdeuren en afgeronde hoekstukken van drie blokken graniet. Hiernaast bevinden zich muurdammen gevolgd door brievenbussen; oorspronkelijk werden de vlakken van de brievenbussen gebruikt voor vensters.

De huidige luifel is geheel vernieuwd en wordt ondersteund door stalen kolommen die op de lagere muurpartijen voor het gebouw staan. De bouwtekening laat zien dat de overkragende luifel oorspronkelijk geheel in het muurwerk rustte en 'zweefde'. Het bovenliggende deel van de gevel is opgevuld met drie verticale lintvensters voorzien van glas-in-lood. Tussen deze vensters zijn twee lisenen aangebracht. De gevel wordt afgesloten door een sterk overkragende, houten en witgeschilderde daklijst en -goot (zonder klossen), die over alle dakranden van de voor- en achtergevel wordt voortgezet en circa een meter doorloopt op de zij- en topgevels.

De zijgevels van de middenpartij zijn bezet met identieke en geheel vernieuwde vierruitsvensters met aluminiumprofielen. Deze zijn na 1980 in de gevel gezet ter vervanging van de oorspronkelijke maar versleten stalen profielen en natuurstenen raamdorpels, die in grote mate het karakteristieke aanzicht van de gevels bepaalden. Deze ingreep geldt overigens voor alle vensters van het pand; uitzonderingen zullen afzonderlijk besproken worden. Bovendien zijn er ontsierende reclame-opschriften op de gevels aangebracht. Een overkragende daklijst sluit de gevel af.

Achtergevel

In tegenstelling tot de vorgevel, doet de achtergevel veel minder samenhangend aan, wat deels het gevolg is van de verschillende verbouwingen en uitbreidingen die aan dit deel van het gebouw zijn uitgevoerd (afb. 7 en 14). Ook is de achtergevel, vanuit het centrum gezien, over vier vensterassen drie in plaats van twee bouwlagen hoog omdat de kap is uitgebouwd tot een extra verdieping, zoals ook het oorspronkelijke ontwerp te zien geeft. Vrijwel alle vensters in de achtergevel zijn voorzien van verstelbare zonneschermen van aluminium.

Centraal in de gevel staat een monumentale, torenachtige schoorsteen die met één zijde in de achtergevel is gebouwd

(afb. 16). De schoorsteen wordt bekroond door een verjongend rechthoekig bouwdeel waarop een smalle, horizontale en stalen band ter decoratie of ondersteuning is aangebracht.

Rechts van de schoorsteen bevinden zich ten eerste twee verticale lintvensters die het trappenhuis en de hal verlichten. Deze lopen alleen over de begane grond en de eerste verdieping; de tweede verdieping is bezet met een drievuistsvenster. Ernaast bevindt zich op de begane grond een vooruitspringende bouwdeel, hoogstwaarschijnlijk de uitbreiding uit 1986, voorzien van een hoge, witte lijst en een viervuistsvenster (afb. 14).

De terug liggende gevel van de pand is bezet met twee viervuistsvensters, met een nooduitgang en rechtsafslaande ijzeren brandtrap van latere datum. De nooduitgang komt uit op het platte dak van een rechthoekig bouwdeel van twee bouwlagen waarin oorspronkelijk de toiletten waren ondergebracht. Bij een van de verbouwingen van ná 1979, waarschijnlijk bij die van 1984, is ook hier de vensterindeling en -omvang geheel gewijzigd. In de zijgevels van dit bouwdeel zijn twee fraaie rozetvensters aangebracht, gevat in een rollaag en een sluitsteen van graniet aan de onderzijde, en met een authentiek stalen harnas (afb. 18). Op de hoek tenslotte bevindt zich de niet meer in gebruik zijnde maar zeer karakteristieke achterentree (afb. 17). Deze bestaat uit een verdiept toegangsportaal met vijf treden voorzien van een natuurstenen dekking, een gedeeltelijk open muurdeel met bakstenen pijler op de hoek aan de buitenzijde en een plat en licht overkragend dak, dat in de loop der tijd waarschijnlijk vernieuwd is. De entree bestaat uit twee moderne aluminium glasdeuren. Het portiek is heden afgesloten door een modern ijzeren hekwerk.

De oorspronkelijke indeling van de achtergevel links van de centrale schoorsteen is bij de verbouwing van 1979 en 1984 in grote mate maar op niet-storende wijze veranderd. Zo werd de derde bouwlaag in 1979 uitgebreid met een nooduitgang (met stalen brandtrap) en venster voor de speelruimte. De oorspronkelijke overkragende daklijst werd hierbij intact gelaten. Slechts de vensterindeling van de begane grondverdieping bleef ongewijzigd. In de nieuwe situatie is deze vensterindeling, met twee vensterassen van viervuistsvensters, overgenomen op de bovenste bouwlagen. De van oorsprong kleine toiletvensters van de eerste verdieping en het tweevuistsvensters van de tweede verdieping zijn verdwenen bij deze ingreep.

Geheel links bevindt zich nog een half rond bouwdeel van één bouwlaag onder een plat dak dat oorspronkelijk dienst deed als de entree voor de zuigelingenafdeling (afb. 15). Dit kenmerkende en opvallende bouwdeel bestaat uit opgaand metselwerk en een (vernieuwd) lintvenster rondom, en wordt bekroond door een licht overkragende lijst. Tussen de muur- en vensterpartijen zijn als enige aan het exterieur de oorspronkelijke raamdorpels nog te zien.

vurenhout. De hoge kap van het centrale bouwdeel is opgebouwd uit twee spanten waarvan de kreupele stijlen en de middenstijl op betonnen plafondhangers rusten. Verder zijn deze spanten voorzien van dwarsbalken en blokkelen (afb. 6). De twee lagere kappen ter weerszijde van de hogere middenpartij (links met zes spanten en rechts met drie spanten), bestaan uit kreupele stijlen en een dwarsbalk met nokstijlen. De laagste kap tenslotte bestaat uit één spant met kreupele stijlen en een dwarsbalk met nokstijl. Alle spanten zijn middels eikenhouten sloffen aan de 'zoldering' bevestigd (afb. 27). De spantdelen zijn middels stalen schroeven met elkaar verbonden.

Interieur

Aangezien van de oorspronkelijk opzet en inrichting van het interieur door de verbouwingen nagenoeg niets meer herkenbaar is, volgt hieronder een beschrijving van de belangrijkste ingrepen vanuit de oorspronkelijke situatie.

De hal en het trappenhuis liggen centraal in het gebouw en geven aan beide zijden toegang tot de vleugels. De glazen pui van de entree is nieuw en niet in overeenstemming met het materiaalgebruik in de rest van het gebouw (afb. 22). De betonnen wenteltrap en de bordessen zijn qua structuur en ligging authentiek, maar in 1994 is er een speels bedoelde, maar sterk ontsierende lift tussen de trap geïnstalleerd (afb. 24.). Wel authentiek zijn het geometrische glas-in-lood in de verticale lintvensters van J. Kraak en Zn. (Wieringen/Den Helder) en de opstaande tegelplint (afb. 23).

Vanuit het trappenhuis liepen in de oorspronkelijke toestand gangen door de vleugels, waaraan grotere en kleinere wacht-, onderzoeks-, verkleedruimtes en laboratoria waren gelegen. De toegangen tot de verschillende vleugels bevinden zich nog op de oorspronkelijke plaats, maar de indeling en inrichting van de ruimtes is volledig gewijzigd. Er zijn verder dan ook geen sporen meer zichtbaar die verwijzen naar de oorspronkelijke opzet en inrichting. Uitzondering hierop zijn de betonnen zuilen die midden in de ruimtes staan en onderdeel zijn van het skelet, en de halfronde opzet van de zuigelingenvertrek aan de achterzijde (afb. 26). Behalve de reeds onder de gevelbeschrijvingen genoemde uitbreidingen, is de oorspronkelijke hoofdstructuur intact gebleven.

3

Waardering

Categorie 1: hoge monumentwaarde; behoud noodzakelijk
Categorie 2: positieve monumentwaarde; behoud wenselijk
Categorie 3: indifferente monumentwaarde; aangepaste
vervanging mogelijk

Externe waardering categorie 1 / 2

Het pand Middenweg 168 is een representatief en wat het exterieur betreft gaaf voorbeeld van bedrijfsarchitectuur uit de jaren dertig van de 20ste eeuw. De structuur en vormgeving van het pand zijn kenmerkend voor de 'moderne' tak van het traditionalistische bouwen in de jaren dertig. Hierbij werd getracht een monumentaal en zakelijk effect te bereiken middels zuivere geometrische en symmetrische bouwvolumes, een orthogonaal lijnenspel van metselwerk met diepliggend voegwerk en overkragende daklijsten en een sobere detaillering.

Cultuurhistorisch van belang is het feit dat het pand speciaal gebouwd werd voor de medische functie en dat het een produkt is van een tijd waarin er snel en goedkoop gebouwd moest worden, een kenmerk dat zich onder meer uit in de toepassing van het betonnen skelet.

Voor de Helder binnenstad heeft het pand bovendien zeldzaamheidswaarde omdat het gros van de vooroorlogse openbare of bedrijfsgebouwen in de stad verdwenen is. Ook is het pand vanwege de omvang en de prominente stedenbouwkundige locatie beeldbepalend voor Den Helder.

Interne waardering

Exterieur

Bouwmassa categorie 1

De oorspronkelijke bouwmassa is bewaard gebleven en bevindt zich in goede staat. De verschillende verbouwingen en uitbreidingen aan de achterzijde zijn hierbij niet storend. Zeer karakteristiek is de halfronde uitbouw aan de achterzijde van het pand. Ook de oorspronkelijke restanten van de tuinmuur aan de voorzijde zijn in dit opzicht van belang. De bouwmassa heeft een hoge monumentwaarde en dient behouden te blijven.

Voorgevel categorie 1 / 3

De voorgevel is in hoofdlijnen in goede staat overgeleverd. De trap tot de entree met getrapte muren, de afgeronde natuurstenenhoekblokken, de glas-in-loodvensters van het trappenhuis, de overkragende daklijsten en het verdiepte

voegwerk zijn zeer karakteristiek. Behoud is derhalve noodzakelijk.

Er zijn echter ook zeer storende elementen. De vernieuwde, transparante glazen toegangspui staat in sterk contrast met de orthogonale opzet van de gevelvelden, lijsten en daken. Zo ook de vensters waarvan de aluminium profielen ten opzichte van de oorspronkelijke stalen profielen te dik en visueel te dominant aanwezig zijn in het geheel van het buitenaanzicht. De brievenbussen aan weerszijden van de entree en de twee reclame-opschriften zijn detonerend. Deze onderdelen krijgen daarom een negatieve monumentwaarde; vervanging is wenselijk.

Achtergevel categorie 1 / 3

De opzet van de achtergevel is in de loop der tijd sterk veranderd, maar detoneert vanwege de harmonieuze maatverhouding en het gelijksoortige materiaalgebruik nauwelijks. De monumentwaarde is indifferent; vervanging is mogelijk. Wel is de witte daklijst van de aanbouw uit hoogstwaarschijnlijk 1986 visueel erg overheersend, alsook de beide brandtrappen. Deze aspecten krijgen een negatieve monumentwaarde; vervanging is wenselijk. De schoorsteen, de achterentree en beide rozetvensters hebben een hoge monumentwaarde; behoud is vereist.

Linkerzijgevel categorie 1

Het decoratieve metselwerk van de linkerzijgevel heeft, met uitzondering van de vernieuwde vensters, een hoge monumentwaarde, wat behoud noodzakelijk maakt.

Rechterzijgevel categorie 1

Het decoratieve metselwerk van de rechterzijgevel heeft, met uitzondering van de vernieuwde vensters, ook een hoge monumentwaarde; behoud is noodzakelijk. Het rozetraam in de zijmuur van het hogere, centrale bouwdeel, is authentiek en dient derhalve eveneens bewaard te blijven.

Dak categorie 1

De dakbedekking en -vorm geven in grote mate de oorspronkelijke toestand weer en hebben een hoge monumentwaarde; behoud is noodzakelijk.

Constructie

Draagconstructie categorie 1

Het betonskelet is in goede staat en is kenmerkend voor de grootschalige en snelle wijze van bouwen in de jaren dertig. Van de oorspronkelijke draagconstructie is inwendig nagenoeg niets meer te zien, behalve de betonnen zuilen in de vleugels. De constructie heeft een hoge monumentwaarde; behoud is noodzakelijk.

Kapconstructie categorie 1

De oorspronkelijke kapconstructie is nog aanwezig, zij het grotendeels aan het zicht onttrokken. Deze heeft een hoge monumentwaarde; behoud is noodzakelijk.

Interieur

Begane grond, verdiepingen en zolder categorie 1 / 3

Enkele elementen van de inwendige structuur zijn nog in situ, zoals het trappenhuis met bordessen en de kolommen van de betonnen draagconstructie. Deze hebben een hoge waarde en moeten behouden blijven.

De huidige inrichting van de begane grond en de verdiepingen doet verder in niets meer denken aan de oorspronkelijke situatie. De afwerkingen en compartimentering van de vertrekken ontvangen dan ook een indifferente monumentwaarde; aangepaste vervanging is mogelijk.

4

Advies

Het voormalige GGD-gebouw aan de Middenweg bezit voldoende cultuur- en architectuurhistorische waarden om het te beschermen door plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst. Renovaties hebben het voortbestaan gewaarborgd, maar ook een aantal onbevredigende, devaluerende elementen toegevoegd. Het strekt tot aanbeveling deze elementen wanneer de mogelijkheid zich voordoet te verwijderen en desgewenst te vervangen.

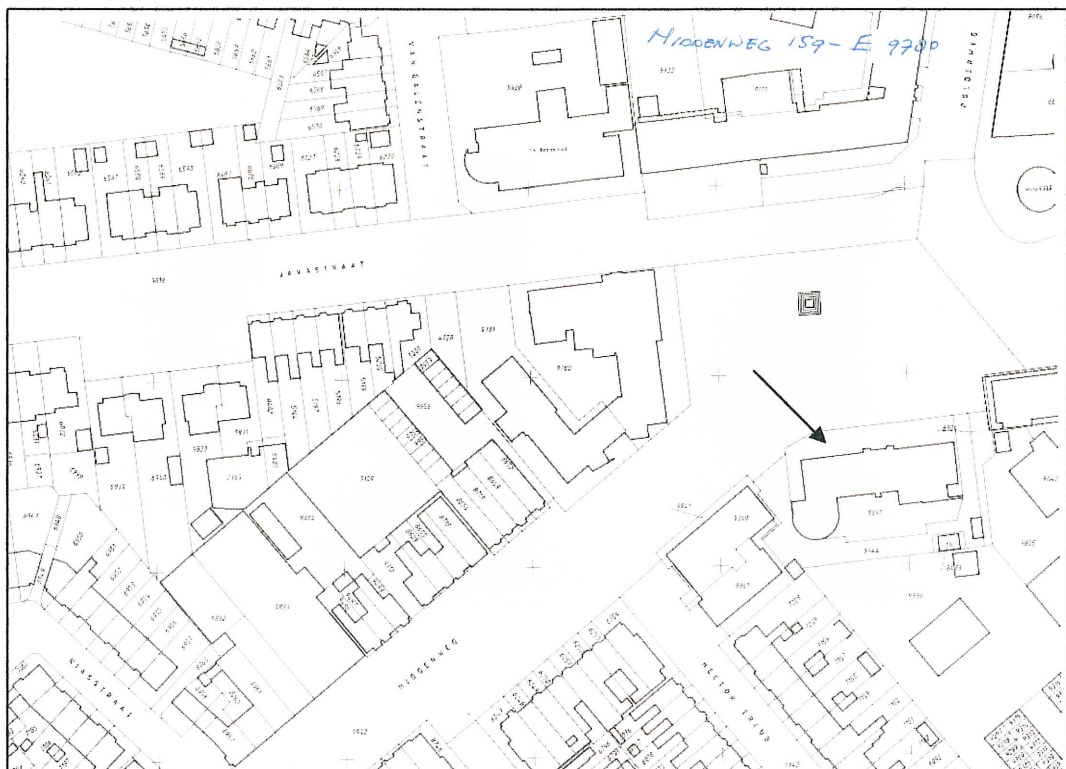
Zo zouden de huidige aluminium kozijnen vervangen moeten worden door stalen, teneinde het oorspronkelijke gevelaanzicht te reconstrueren. Hetzelfde geldt voor de glazen entrepui; een pui met stalen stijlen zou veel beter in het orthogonale gevelbeeld van het gebouw als geheel opgaan. Indien een integrale gevelreconstructie nagestreefd wordt, kan ook overwogen worden de huidige luifel door een 'zwevende' te vervangen en onder de vensters aan de voorzijde de bloembakken terug te plaatsen.

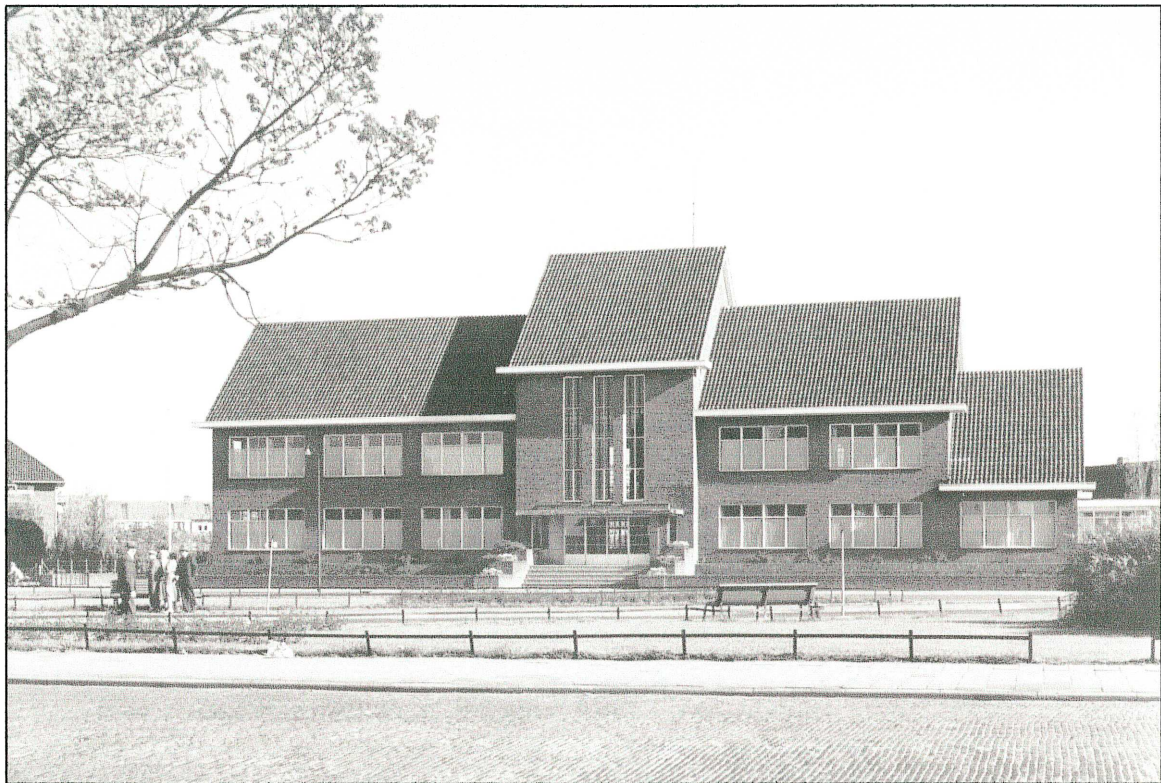
Daarnaast zijn er daadwerkelijke bedreigingen. Het glas-in-lood in de vensters van het trappenhuis, bijvoorbeeld, is door vocht gaan uitzetten. Om erger te voorkomen, dienen deze vensters zo spoedig mogelijk gerestaureerd te worden.

Afbeeldingen

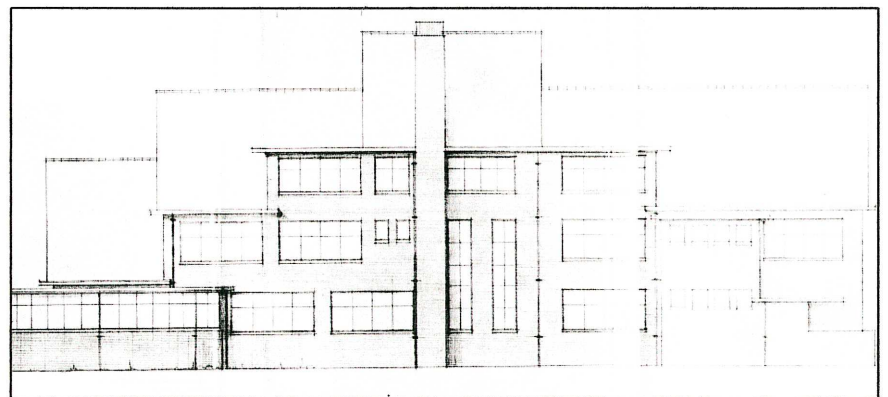
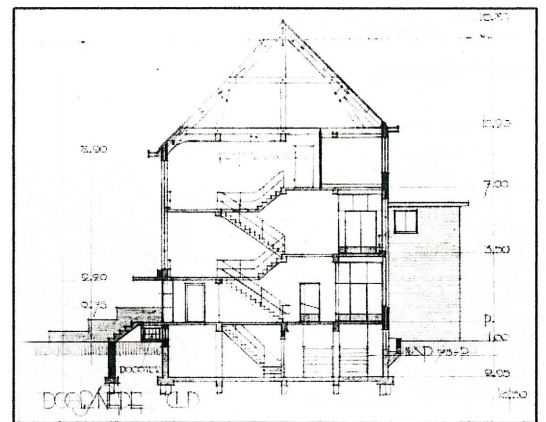
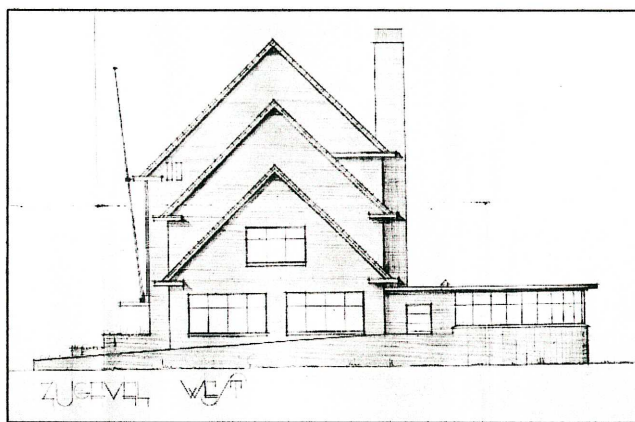
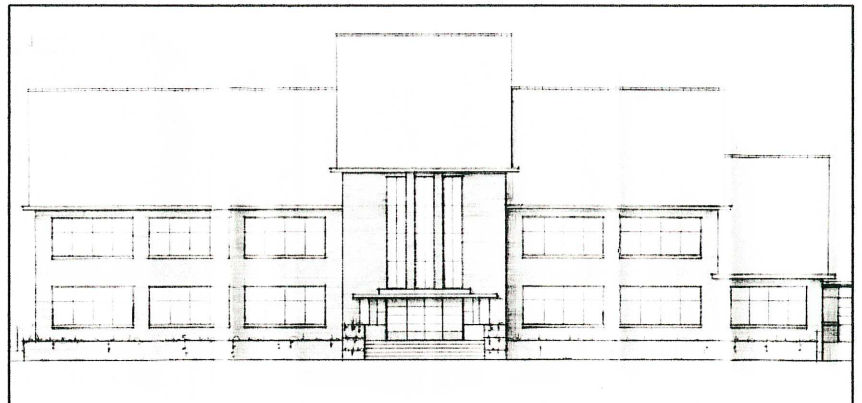
Alle afgebeelde foto's zijn gemaakt door Dröge, Bureau voor Bouwhistorie. Tekeningen zijn digitale bewerkingen van originelen die in het dossier in het archief van Bouwen en wonen van de gemeente Den Helder kunnen worden aangetroffen. De kadastrale situatiewaart hieronder is door de gemeente geleverd.

Afb. 1. Het gebouw even na de oplevering in 1940. Aan de voorzijde ligt dan nog het park (collectie Helderse Historische Vereniging).

Afb. 2. Voor- en rechter zijgevel 2004.

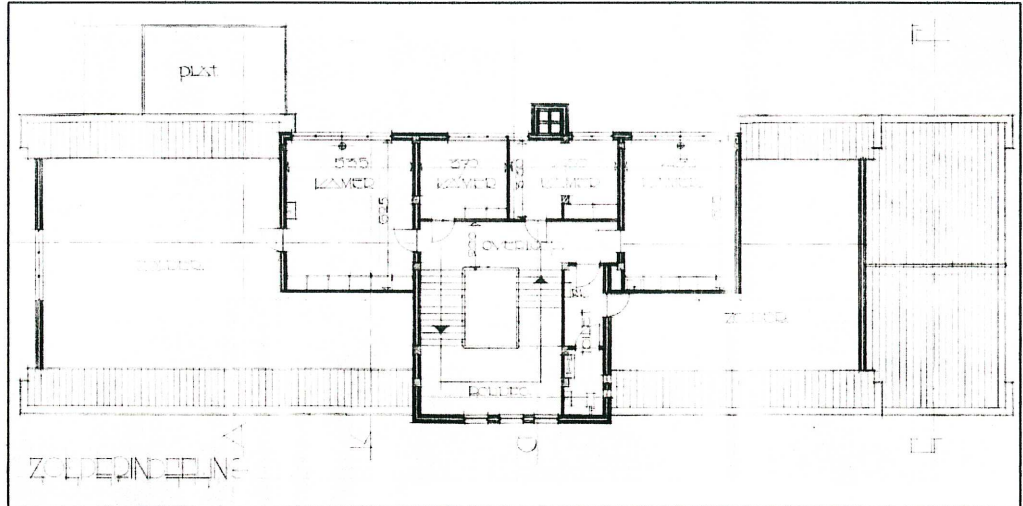

Afb. 3 - 7. Tekeningen bij het bestek (1940). Van links naar rechts en van boven naar beneden:

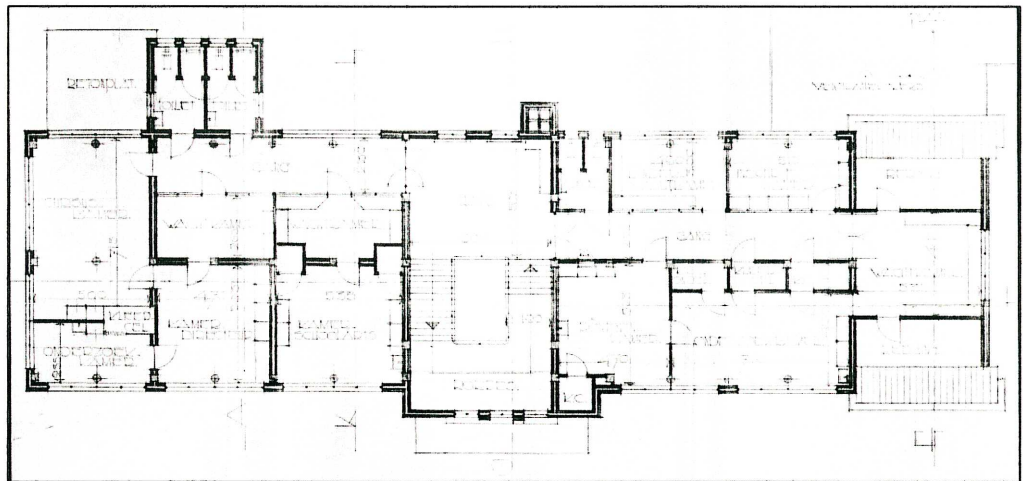
linker zijgevel ; voorgevel ;

rechter zijgevel ; dwarsdoorsnede (met hetzelfde perspectief, over het middelste deel) ;

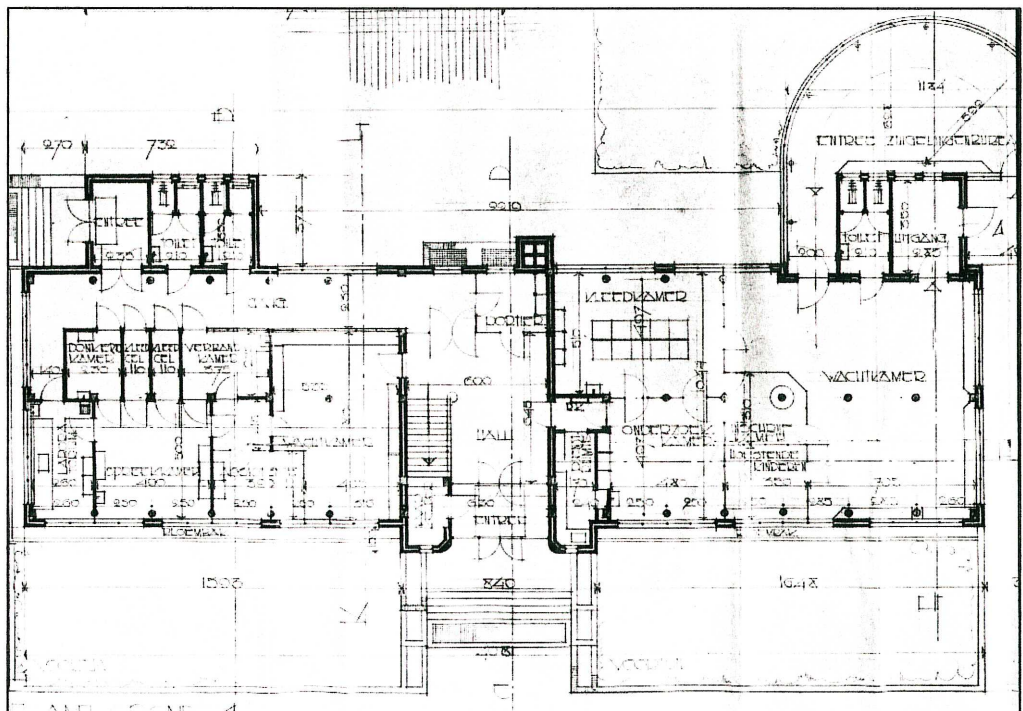
achtergevel

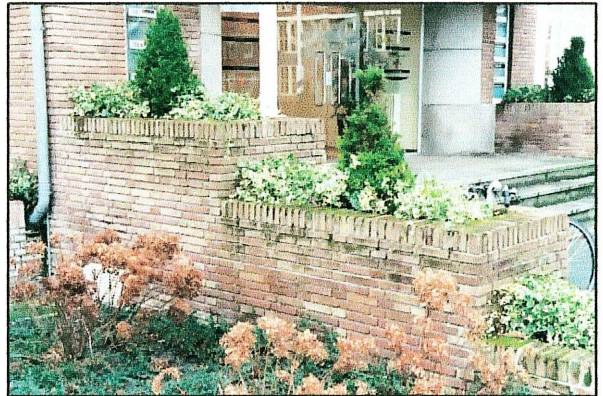
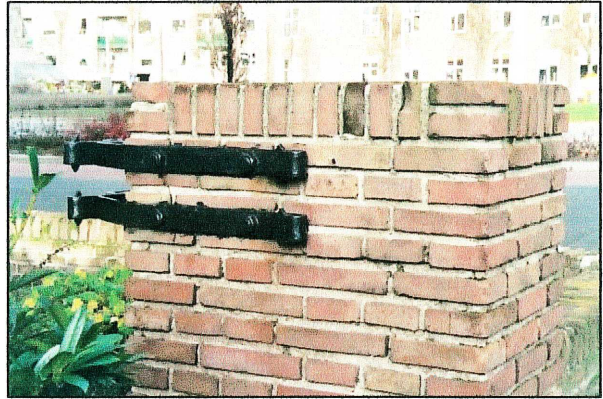
Afb. 8. Bestektekening zolder.

Afb. 9. Bestektekening verdieping.

Afb. 10. Bestektekening begane grond.

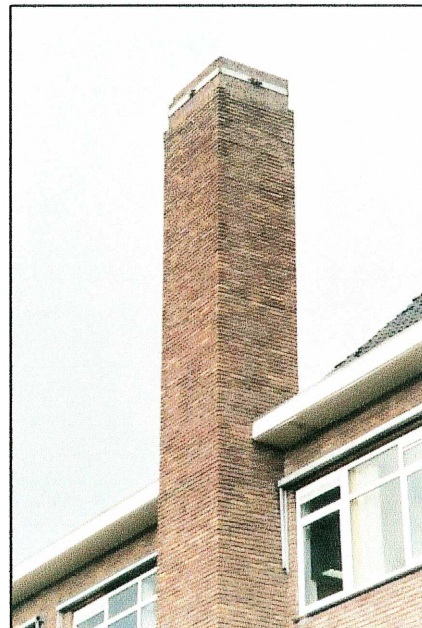

Afb. 11 (links). De middenpartij van de voorgevel. Naast de glazen pui is aan beide zijden de granieten, halfronde hoek te zien.

Afb. 12. (rechtsboven). Muurdam met gietijzeren masthouders die deel uitmaakte van de oorspronkelijke tuinommuring.

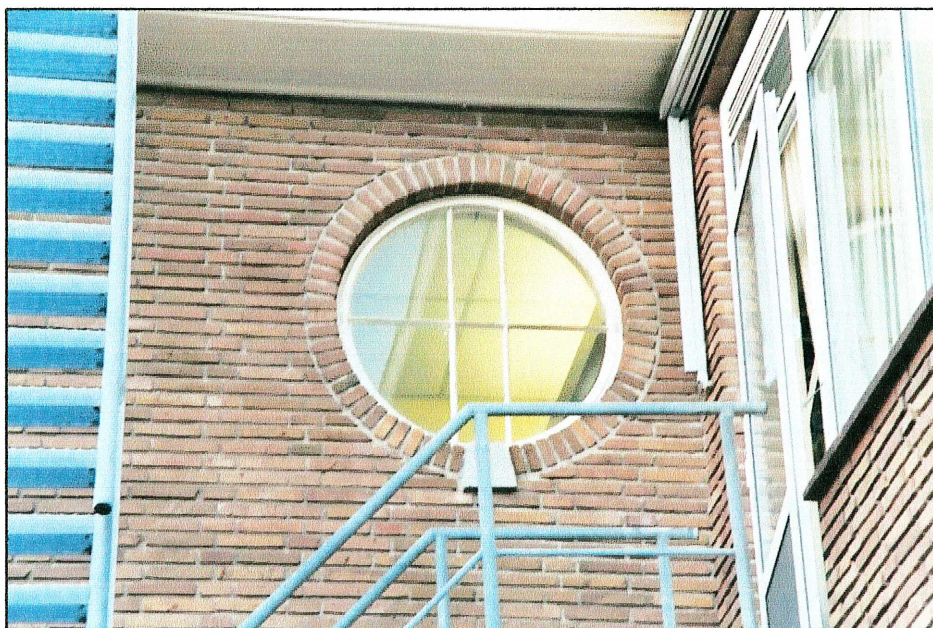
Afb. 13. (rechtsmidden). De getrapte bloembakken naast de opgang naar de entree.

Afb. 14. Middendeel van de achtergevel. Rechts de recente uitbouw van een laag.

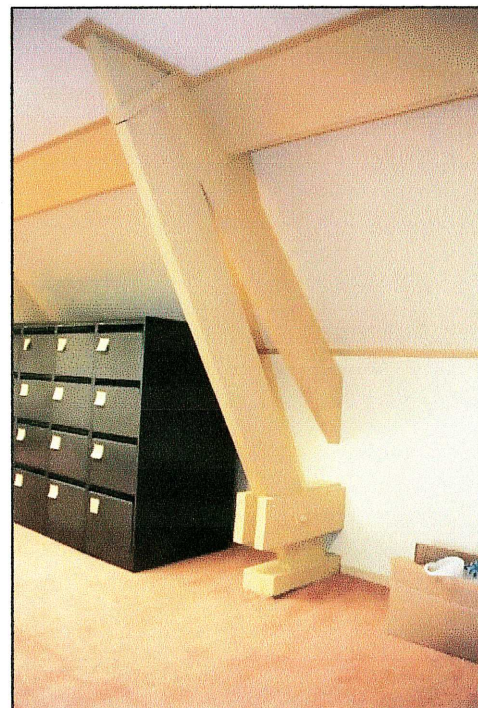
Afb. 15. Deel van de achtergevel met de halfronde uitbouw.

Afb. 16. De schoorsteen, een origineel element.

Afb. 17. De oude, nu ongebruikte toegang.

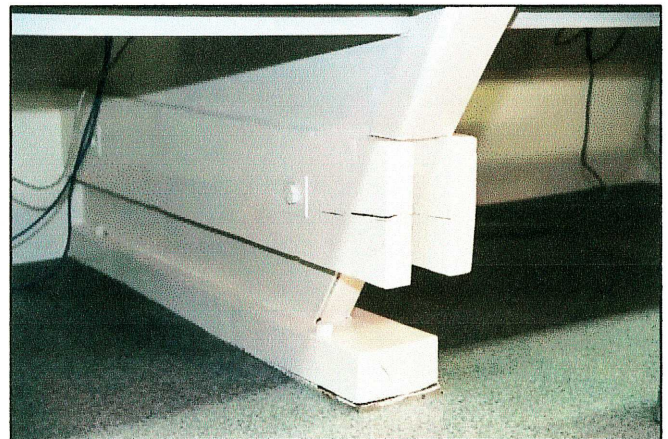
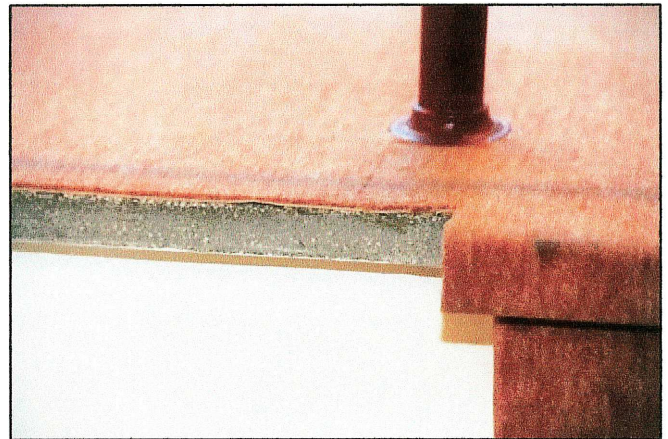
Afb. 18. Het rozetvenster met stalen harnas.

Afb. 19. Rechter geveltop met Noords verband en geblokte vlechtingen langs de dakrand.

Afb. 20. De linker kopgevel.

Afb. 21. Een van de spantbenen met stalen strop.

Afb. 22. Vernieuwde pui van glas.

Afb. 24. De lift tussen de trapborden.

Afb. 26. Blik door de open gemaakte begane grond.

Afb. 23. Het authentieke glas van Kraak en zn. Het staat bol.

Afb. 25. De oorspronkelijke betonnen vloer van de hal.

Afb. 27. De eikenhouten sloffen onder de spanten die op een betonnen 'zoldering' rusten.